

SAYI 35 • 2010

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

Kayseri ve Havalisinin Tarihine Dair Bir Dizi ArŖiv Kaynağının NeŖri

H. Ahmet Aslantürk*

Osmanlı Ŗehir tarihi ile ilgili alıŖmalara geçtiğimiz 30-40 yıl içinde hayli emek sarfedilmiŖtir. Ŗehir tarihi ile ilgili önemli eserler yine bu süreçte ortaya ıkmıŖtır. Bu eserler, hem Osmanlı coğrafyasında bulunan yerleŖim merkezlerini muhtelif açılardan inceleyen monografik alıŖmalar olarak, hem de bunlara veri sağlayan arŖiv kaynaklarının neŖirlerinin yapılması Ŗeklinde tezahür etmiŖtir.

Özellikle 1980'lerde ve 1990'ların baŖlarında yapılan bazı maharet ürünü araŖtırmalar, bahsi geçen alıŖma alanını daha vaatkr ve doğurgan hale getiren hamleleri oluŖturmuŖtur. Bunlar ve daha evvelki on yıllarda yapılmıŖ olan değerli ve nc araŖtırmalar bir çok baŖka alıŖmaya da esin kaynağı olmuŖtur.

Akabinde süregelen yıllar boyunca bir çok araŖtırmacı bu alanla ilgili çok sayıda kaynak neŖri ve inceleme/araŖtırma alıŖmaları yaparak, neticelerini ilgilileri ile paylaŖmıŖtır. Günümüzde mezkur alanda çok sayıda araŖtırmacının farklı verileri deđiŖik Ŗekil ve ltrlerle değerlendirdiği geniŖ bir literatür ortaya ıkmıŖ görünmektedir.

Osmanlı Ŗehir tarihlerinin yazımına veri sağlayan arŖiv kaynaklarının neŖri, bu kaynaklardan yararlanılarak vücuda getirilen alıŖmaların ortaya

* Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi Doktora đrencisi.

çıkması ile koştur bir önemi haizdir. 18. yüzyıl ve öncesi için Osmanlılara ait arşiv kayıtlarını kullanarak yapılan şehir tarihi ile ilgili çalışmaların iki temel ve vazgeçilemez kaynaktan edinilen bilgi ve verilerle vücudaya getirildiğini zikretmeliyiz. Bu kaynaklardan biri daha çok Osmanlı merkez maliyesinin uzun vadeli iktisadî-malî ihtiyaçlar için ürettiği tahrir defterleri, diğeri ise daha çok taşra bürokrasinin kaleme aldığı nispeten daha gündelik bilgileri havi ve insan unsurunun ön planda olduğu şehir ve kazalara ait kadı sicilleridir. Tapu tahrir defterleri ve benzeri arşiv kayıtları daha geniş ölçekli verileri araştırmacının hizmetine sunarken, kadı sicilleri genellikle daha özel, insana ilişkin ve coğrafi açıdan da daha dar bir alana hasredilmiş ayrıntılarıyla şehir tarihi araştırmacılarının çalışmalarına hizmet etmektedir. Burada haklarında bilgi vereceğimiz bir dizi neşriyatın içeriğine uygun şekilde tahrir defterlerine kısaca değinip asıl mevzuumuz olan tanıtım ameliyesine geçeceğiz.

Tapu tahrir defterleri Osmanlı merkez maliyesinin muhtelif bölge, şehir ve yörelerdeki nüfusun ikâmet ettiği coğrafyanın nimetlerinden yararlandığı ölçüde merkez hazinesinin harcamalarına destek olmasını ön plana alan bir vergi kütüğü işlevine sahiptir. Ancak bu vergi kütükleri bazı işlevsel zorunluluklar taşımalarına rağmen Osmanlı hakimiyetinde kalan ve tahriri yapılan şehir ve bölgelerin tarihî süreç içinde sosyal, iktisadî, hukukî, mimarî vs. açılardan değerlendirilmelerine olanak veren veri potansiyellerini de ihtiva etmektedirler. Tahrir defterleri ile beraber vakıf defterleri ve timar tevcih defterleri de Osmanlı şehirlerinin tarihlerinin yazılmasına katkı sağlayan oldukça önemli arşiv kayıtlarını teşkil etmektedir. Gerek tahrir defterleri gerekse diğeri benzer arşiv kayıtları, değişik yöntem ve ölçütlerle değerlendirilerek oldukça önemli tarihî, ekonomik, coğrafi, iktisadî, istatistikî verilere dönüştürülecek mühim kaynaklardır. Bu kaynaklardan yararlanılarak Osmanlı şehir tarihi araştırmacılığının ürünü olan bir çok eser ortaya çıkartılabilmektedir. Bu temelde bahsi geçen arşiv kaynaklarının latinize edilmiş metinlerinin neşredilmeleri ile bu alanda yapılacak yeni araştırmaların kolaylaşmasını ve zenginleşmesini sağlamak düşüncesi, bu meşgalede amaçlanan faydaların en başında gelmektedir. Öte yandan bu tür neşirlerin sayısı arttıkça araştırma konusu olan muhtelif yerleşim yerlerinin aralarındaki farklar ve benzerlikler daha kesin kanıtlarla ortaya konulabilir hale gelecektir.

İşte bu faydaların sağlanması için Kayseri ile ilgili 15. ve 16. yüzyıllara ait bir dizi Osmanlı arşiv kaynağı yayınlanarak araştırmacıların hizmetine

sunulmuştur. Bu kaynakların yayınlanması sorumluluğunu Kayseri Büyük Şehir Belediyesi üstlenmiştir. Bu kapsamda dört araştırmacının müştereken veya münferiden hazırladıkları Kayseri ve havalisi tarihinin kaynaklarını teşkil eden bazı arşiv defterleri neşredilmiştir. 6 ayrı çalışma olarak ortaya çıkan bu 10 ciltlik külliyyatı 4 başlık altında toparlayarak teker teker tanıtmaya ve muhteviyatları hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

I. Kayseri İli Tahrir Defterleri (Prof.Dr. Refet Yinanç & Prof. Dr. Mesut Elibüyük)

Çalışma üç ciltten oluşmaktadır. Bu ciltler, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (TKGMA) bulunan ve hâlen Kayseri ilinin sınırları içinde yer alan bölgeleri içeren üç ayrı tahrir defterinin tamamen veya kısmen tıpkıbasımı ile birlikte metin neşrini ihtiva etmektedir. Aşağıda ciltlerin içerikleri hakkında teker teker bilgi vereceğiz.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterlerinin referansları şu şekildedir:

- *TKGMA, Defter:136, Defter-i Mufassal-ı Liva-ı Kayseriyye, H.992/M.1584*

(Defterin tamamı şimdiki Kayseri ilinin sınırlarını kapsadığı için bütünüyle neşre konu edilmiştir.)

- *TKGMA, Defter: 135, Niğde Mufassal Defteri, H.971/M.1563*

Niğde mufassal tahrir defterinin Karahisar ve Develü kazalarını içeren kısımları şimdiki Kayseri ili sınırları içinde kaldığı için bu kısımlar neşre konu edilmiştir. Bu kazalarla ilgili kayıtlar defterin 247b-329b yaprakları arasında yer almaktadır. Kaza-i Karahisar kayıtları 247b-273b, Kaza-i Develü kayıtları 275a-329b aralıklarında bulunmaktadır.

- *TKGMA, Defter: 108, Maraş Mufassal Defteri, H.983/M.1575*

Maraş mufassal tahrir defterinin Zamantu kazasını içeren kısımları şimdiki Kayseri ili sınırları içinde kaldığı için bu kısımlar neşre konu edilmiştir. Bu kaza ile ilgili kayıtlar, defterin 433b-513b yaprakları arasında yer almaktadır.

1- Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicrî, 992, 971, 983/ Milâdî 1584, 1563, 1575) I.Cilt: Değerlendirme Kayseri Livası Transkripsiyonu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 488 s.

Bu cilt, çalışmanın önsöz, giriş, sözlük ve değerlendirme kısımları ile birlikte tamamıyla Kayseri'nin şimdiki sınırları dahilinde kalan yerleşimlerini içeren tahrir defterinin (TKGMA d.136) transkripsiyonu yapılmış metinlerini kapsamaktadır. Giriş kısmında tahrir defterlerinin önemi ve akademik çalışmalar için sağladıkları imkânlar ve yayına konu olan arşiv defterlerinin içerikleri değerlendirilmektedir. Giriş kısmında ayrıca, Kayseri ilinin tarihi ve coğrafi özellikleri üzerinde nispeten ayrıntılı bir fasıl da yer almaktadır.

Giriş kısmı; Kayseri tahrir defterleri ve şu an Kayseri ili sınırları içinde kalan Karahisar, Develü ve Zamantu kazalarının tahrirlerini içeren defterlerin ilgili kısımları hakkında verilen bilgilerle başlamaktadır. Kayseri ilinin güncel sınırlarını içeren bu defterlerin neleri ihtiva ettiği ve içlerindeki ek belgeler ile birlikte listelenmektedir. Kayseri ilinin tarihî ve coğrafi özellikleri konusunda bilgi veren alt bölümlerin akabinde yayına konu olan defterlere göre şehrin yönetim birimleri, yerleşmeleri, nüfusu, mimarî yapıları ve vakıfları konusunda tespitler yer almaktadır. 136 nolu defter içinde yer alan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İncesu'daki vakfının vakfiyesi, hudutnâmesi ve gelirlerini içeren bilgilerin altını çizen ayrı bir başlık da vardır. (Mustafa Paşa'nın vakfı ile ilgili kayıtlar 68b-121a yaprakları arasındadır.) Kayseri'nin coğrafi ve tarihî özellikler açısından değerlendirildiği kısımlar ise bahsi geçen 1584 tarihli deftere göre ilin nasıl teşekkül ettiği konusundaki derleme ve tespitlerle devam ettirilmektedir. Tahrir defterine göre şehirdeki yerleşimler, mahalleler, köyler, cemaatler listeler ve haritalar eşliğinde görselleştirilmiştir.

Giriş kısmından sonra 136 numaralı Kayseri mufassal tahrir defterinin eksiksiz bir şekilde transkripsiyonu verilmektedir. Defterin ana sayfalarına iliştilmiş belgeler (visâleler) transkripsiyonda en sonda sırayla yaprak numaraları zikredilerek çalışmaya eklenmiştir. Çalışmanın en sonunda ise nispeten kapsamlı bir dizin de yer almaktadır.

Transkripsiyona konu olan defter dahilinde Kayseri Livası kanunnamesi de mevcuttur.

2- Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicrî, 992, 971, 983/ Milâdî 1584, 1563, 1575) II.Cilt: Karahisar-Develü-Zamantu Transkripsiyonu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 320 s.

Çalışmanın ikinci cildinin ilk kısmında; şimdiki Kayseri sınırları içerisinde yer alan Karahisar ve Develü Kazalarının kayıtları için Niğde Mufassal Tahrir defterinden (d.135) yararlanılmıştır. Yukarıda listelediğimiz gibi ilgili kısımların transkribe metinleri verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise; Maraş Mufassal Tahrir defterinin (d.108) güncel Kayseri sınırları içinde kalan Zamantu kazası ile ilgili kısımlarının metinleri bulunmaktadır. Her iki kısmın sonuna da ayrı ayrı dizinler eklenmiştir.

3- Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicrî, 992, 971, 983/ Milâdî 1584, 1563, 1575) III.Cilt: Metinler Kayseri-Karahisar-Develü-Zamantu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 464 s.

Üçüncü ciltte ise; birinci ve ikinci ciltlerde transkripsiyonları verilerek değerlendirilen tahrir defterlerinin tıpkıbasımları sırasıyla sunulmuştur.

II. Kayseri Tapu-Tahrir Defterleri (Prof.Dr. Mehmet İnbaşı)

Mehmet İnbaşı'nın hazırladığı bu çalışmalar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Kayseri Tahrir Defterleri münferit ciltler halinde teker teker incelenmiştir. Başbakanlık Arşivi'ndeki Kayseri Tahrir defterleri bir dizi halinde neşredilmiştir.

1- Mehmet İnbaşı, *1484 (Hicrî 888) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 177 s.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterinin referansı şu şekildedir:

· *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu-Tahrir Defteri No:38, H.888/M.1484*

Çalışma, tapu tahrir defterleri ve bunların kaynak olarak hususiyetlerini değerlendiren bir giriş metni ile birlikte sunulmuştur. Girişte Kayseri tahrir defterleri ve bu ciltte neşre konu olan defter hakkında bilgi verilmektedir. Defterin transkripsiyonu ve tıpkıbasımını aynı ciltte yer almaktadır. Defterin

nispeten erken tarihli oluşu önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında ilgili defter tamamıyla yayınlanmıştır.

2- Mehmet İnbaşı, *1500 (Hicrî 906) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 254 s.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterinin referansı şu şekildedir:

- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler No:20, H.906/M.1500*

Mehmet İnbaşı'nın hazırladığı bir önceki çalışma ile aynı içerik düzeyine sahiptir. Ancak neşre konu olan 20 numaralı defterde kanunname yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında ilgili defter tamamıyla yayınlanmıştır.

3- Mehmet İnbaşı, *1570 (Hicrî 976) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 263 s.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterinin referansı şu şekildedir:

- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu-Tahrir Defteri No:976, H.976/M.1569-70*

Çalışma Mehmet İnbaşı'nın hazırladığı bir önceki çalışma ile aynı içerik düzenine sahiptir. Bu çalışma kapsamında ilgili defter tamamıyla yayınlanmıştır.

III. Kayseri Sancağı Timarları (Seyit Ali Kahraman)

1- Seyit Ali Kahraman, *Kayseri Sancağı Timarları: Hicrî 997-998 / Milâdî 1589-1590*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 251 s.

Aşağıda referansları verilen Timar ve zeamet tevcih defterlerinden Kayseri sınırları içinde kalan bölgelerin timar tevcihlerini içeren kısımları seçilerek neşre konu edilmiştir. Bu defterlerden seçilen Kayseri ile ilgili kayıtlar çalışmanın içeriğinde karışık olarak verilmiştir. Seçilen timar ve zeamet tevcihi kayıtlarının transkripsiyonları hangi defterlerden alındıkları kodlanarak düzenli bir metin oluşturulmuştur. Çalışmanın başında kısa bir giriş ve değerlendirme bölümü yer almaktadır.

İlgili timar defterlerinin transkripsiyonları verilmeden önce, defterlerdeki cemaat, çiftlik, köy, mezraa, yaylak ve kışlak isimlerini kapsayan listeler koyulmuştur.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterlerinin referansları şu şekildedir:

- *Kiril ve Metodiy Kütüphanesi, Şarkiyat Bölümü, OAK: 105/19, Karaman Eyaleti Timar Tevcih Defteri*
- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Timar Tevcihi (Rûznâmçe) Defterleri, No: 110, Maraş Eyaleti Timar Tevcih Defteri*
- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Timar Tevcihi (Rûznâmçe) Defterleri, No: 112, Karaman Eyaleti Timar Tevcih Defteri*
- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Timar Tevcihi (Rûznâmçe) Defterleri, No: 116, Maraş Eyaleti Timar Tevcih Defteri*

2- Seyit Ali Kahraman, *Kayseri Sancağı Timarları – Tıpkıbasım: Kiril ve Metodiy Kütüphanesi OAK: 105/19; BOA. Timar Tevcih (Rûznâmçe) Defterleri, No: 110, 112, 116 (Hicri 997-998 Miladi 1589-1590)*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 158 s.

Çalışmanın bu cildi bahsi geçen defterlerin transkripsiyona konu olan kısımlarının tıpkıbasımlarından oluşmaktadır.

IV. Karaman Vilayeti Vakıfları (Seyit Ali Kahraman)

1- Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 286 s.

Bu çalışmada neşre konu olan arşiv defterinin referansı şu şekildedir:

- *Kiril ve Metodiy Kütüphanesi Defter: 713, Karaman Vilâyeti Vakıf Defteri, H.877/M.1472-73*

Karaman vilâyeti kazası olan Kayseri ve Niğde, Ürgüp, Ereğli, Akşehir, Beğşehir ve daha bir çok yerleşim yerlerinde bulunan vakıfların kapsamlı bir listesinin yer aldığı bu çalışmada, vilâyete bağlı yönetim birimlerinde yer alan her türlü evkafın teker teker adları, gelir kaynakları, personelleri, mülk ve arazileri hakkında oldukça önemli ve detaylı bilgiler bulmak

mümkündür. Çalışmanın başında Osmanlı'da vakıf sistemi ile ilgili mütevazı bir girişten sonra sözlük ve Karaman evkaf defterinde zikredilen vakıfların kazalara dağılımlarını içeren ayrı ayrı listeler verilmektedir. Çalışmada 160 yapraktan oluşan Karaman evkaf defterinin tamamı yayınlanmıştır.

2- Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları – Tıpkıbasım: Kiril ve Metodiy Kütüphanesi D: 713*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, 164 s.

İlgili defterin tıpkıbasımını içermektedir.

Sonuç olarak, bahsi geçen arşiv defterleri ve defter parçalarının hususen Kayseri şehrinin Osmanlı dönemindeki durumu konusunda önemli çalışmalara kaynaklık etmesi beklenebilir. Uzun süreli ve yorucu mesailer sonrasında yapılabilen bu tür neşir faaliyetleri sayesinde hem monografik olarak Kayseri ve havalisinin hem de Osmanlı coğrafyası dahilinde bulunan diğer şehir ve bölgelerin tarihlerinin yazımı ve kıyaslanması için önemli bir dizi literatüre kazandırılmıştır. Kaynakların bu şekilde diziler halinde yayınlanması ve bu yayınların desteklenmesi sayesinde Osmanlı hakimiyeti altında bulunmuş şehirlerin tarihlerine yönelik araştırmalar daha sarıh, kesin ve teferruatları barındıran bir disiplin haline gelebilecektir. Tabiidir ki bu tür neşir faaliyetlerinin oldukça dikkatli ve titiz şekilde yapılması gerekmektedir. Neşre konu olan bu eserlerin bazılarının transkripsiyonlarında dikkatsizlik ürünü pürüzlerin yer aldığını zikretmeliyiz. Diğer taraftan bu pürüzlerin yapılan çalışmaların değerini ve kullanımını etkileyecek düzeyde olmadığını da ifade etmek yerinde olacaktır. İlgili arşiv defterlerinin tamamının tıpkıbasımlarının da çalışmalara eklenmiş olması, çalışmaların değerini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Bu kaynakların neşrine katkıda bulunan bilim adamlarının ve Kayseri yerel idaresinin ortak gayretlerinin en azından bu düzeyde diğer şehirler için de örnek teşkil etmesini umut ediyoruz. Eğer bu tür neşir faaliyetleri desteklenerek kaynakların yayınlanması daha da özendirilebilirse tarihçinin ve diğer disiplinlerde çalışma yürüten sosyal bilimcilerin yaptıkları çalışmalarda daha zengin ve detaylı neticelere ulaşabileceklerini vurgulamalıyız.